O‘QUVCHILARNING O‘QUV MATERIALINI O‘ZLASHTIRISHIDAGI QIYINCHILIKLARNI BARTARAF ETISHDA VITAGEN TA’LIM TEXNOLOGIYASINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ataxanova Fotima Akmalovna
Namangan davlat pedagogika instituti
ataxanovaaa1226@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘quvchilarning o‘quv materialini o‘zlashtirish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklarni bartaraf etishda vitagen ta’lim texnologiyasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Vitagen ta’lim o‘quvchining hayotiy tajribasi, shaxsiy kuzatuvlari, hissiy xotirasi va mavjud bilimlarini yangi o‘quv materiali bilan bog‘lashga asoslanadi. Maqolada A.S. Belkin, N.O. Verbickaya, D.I. Ruzieva, N.R. Rustamova, D. Davletnazarova va boshqa tadqiqotchilarning vitagen ta’limga oid qarashlari tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonda vitagen ta’lim texnologiyasini o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish, o‘quv vaziyatlarini modellashtirish hamda ta’lim mazmunini hayotiy tajriba bilan bog‘lashda qo‘llashga qaratilgan tadqiqotlar yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *vitagen ta’lim, vitagen tajriba, hayotiy tajriba, o‘quv materiali, o‘zlashtirish, o‘quv qiyinchiliklari, pedagogik texnologiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, o‘quv vaziyati, refleksiya, mustaqil fikrlash.*

Abstract: *This article analyzes the pedagogical possibilities of using vitagenic education technology to overcome difficulties encountered by students in the process of mastering educational material. Vitagenic education is based on connecting students’ life experience, personal observations, emotional memory, and existing knowledge with new educational material. The article analyzes the views of A.S. Belkin, N.O. Verbickaya, D.I. Ruzieva, N.R. Rustamova, D. Davletnazarova, and other researchers on vitagenic education. It also reviews studies conducted in Uzbekistan aimed at applying vitagenic education technology to the development of students’ competencies, modeling educational situations, and connecting educational content with life experience.*

Keywords: *vitagenic education, vitagenic experience, life experience, educational material, mastery, learning difficulties, pedagogical technology, learner-centered education, educational situation, reflection, independent thinking.*

Аннотация: *В данной статье анализируются педагогические возможности использования технологии витагенного обучения для преодоления трудностей, возникающих у учащихся в процессе усвоения учебного материала. Витагенное обучение основывается на установлении связи жизненного опыта учащегося, его личных наблюдений, эмоциональной памяти и имеющихся знаний с новым учебным материалом. В статье анализируются взгляды А.С. Белкина, Н.О. Вербицкой, Д.И. Рузиевой, Н.Р. Рустамовой, Д. Давлетназаровой и других исследователей на витагенное обучение. Также рассматриваются исследования, проводимые в Узбекистане и направленные на применение технологии витагенного обучения для развития компетенций учащихся, моделирования учебных ситуаций и установления связи содержания образования с жизненным опытом.*

Ключевые слова: *витагенное обучение, витагенный опыт, жизненный опыт, учебный материал, усвоение, учебные трудности, педагогическая технология, личностно-ориентированное обучение, учебная ситуация, рефлексия, самостоятельное мышление.*

Kirish

Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchiga katta hajmdagi axborotni yetkazishning o‘zi yetarli emas. Ta’lim oluvchining o‘rganilayotgan bilimni tushunishi, uni avvalgi bilim va hayotiy tajribasi bilan bog‘lashi hamda real vaziyatlarda qo‘llay olishi muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va o‘quvchining individual tajribasini hisobga oladigan texnologiyalarga ehtiyoj ortib bormoqda. O‘quvchilarning o‘quv materialini o‘zlashtirishida mavzuni tushunmaslik, yangi ma’lumotni mavjud bilimlar bilan bog‘lay olmaslik, nazariy bilimni amaliy vaziyatda qo‘llashdagi qiyinchiliklar hamda o‘quv jarayonidagi passivlik kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Bunday vaziyatda o‘quvchining mavjud hayotiy tajribasidan foydalanish o‘quv materialini unga tushunarli va shaxsiy ahamiyatga ega shaklga keltirish imkonini beradi. Vitagen ta’lim konsepsiyasining asosiy mohiyati ham shundan iboratki, ta’lim jarayonida shaxsning hayot davomida to‘plagan tajribasi ta’limiy resurs sifatida qaraladi. A.S. Belkin va N.O. Verbickaya vitagen ta’limni pedagogik bilimlar tizimida shaxsning hayotiy tajribasiga tayanuvchi yondashuv sifatida izohlaydilar.[1] O‘zbekistonda ham vitagen ta’limning pedagogik imkoniyatlari bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqotlarda o‘quvchilarning individual ehtiyojlari, real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va o‘z tajribasi asosida fikr bildirish imkoniyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Shu jihatdan, o‘quvchilarning o‘quv materialini o‘zlashtirishidagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda vitagen ta’lim

texnologiyasining imkoniyatlarini o‘rganish bugungi pedagogik jarayon uchun dolzarb masalalardan biridir.

Asosiy qism

“Vitagen” tushunchasi insonning hayotiyligi, uning hayotiy tajribasini shakllantirishi, yangilashi va rivojlantirishi bilan bog‘liq.[1] A.S. Belkin hamda N.O. Verbickaya konsepsiyasida vitagen ta’lim shaxsning hayotiy (vitagen) tajribasi va intellektual-psixologik salohiyatini ta’limiy maqsadlarda aktuallashtirishga asoslangan ta’lim sifatida talqin qilinadi.[1] Bunda o‘quvchining hayot davomida orttirgan, shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan tajribasi ta’lim jarayonining muhim manbalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, mualliflar “hayot tajribasi” (опыт жизни) va “hayotiy tajriba” (жизненный опыт) tushunchalarini farqlaydilar: birinchisi shaxsning hayotning muayyan jihatlari haqidagi xabardorligini anglatsa, ikkinchisi shaxs tomonidan bevosita boshdan kechirilgan, uning xotirasida saqlangan va tegishli vaziyatlarda amaliy jihatdan aktuallashtirilishi mumkin bo‘lgan tajribani anglatadi.[2] Demak, vitagen ta’limning mohiyati faqat mavjud tajribani ta’limga kiritishdan iborat emas, balki uni o‘quv jarayonida faollashtirish, qayta anglash va yangi, konstruktiv faoliyat shakllarini yaratishdan iborat. Vitagen yondashuvda o‘quvchi tayyor bilimni shunchaki qabul qiluvchi emas, balki o‘z tajribasi orqali yangi bilimni anglaydigan faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchining mavjud tajribasini aniqlaydi, uni yangi mavzu bilan bog‘laydi va o‘quvchini o‘z tajribasini qayta tahlil qilishga yo‘naltiradi. Bu vitagen ta’limni o‘quv materialini o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarni kamaytiruvchi yondashuv sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. O‘quvchi yangi mavzuni o‘zining avvalgi tajribasi bilan bog‘lay olganida, o‘rganilayotgan material unga abstrakt va begona axborot sifatida emas, balki ma’lum darajada tanish bo‘lgan hayotiy mazmun sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbekistondagi tadqiqotlarda vitagen ta’lim turli ta’limiy maqsadlar bilan bog‘lab o‘rganilmoqda. D. Davletnazarova vitagen ta’lim asosida talabalarning axborot-analitik kompetensiyalarini rivojlantirish masalasini tadqiq etgan. Muallif vitagen ta’limning o‘quv jarayonida axborot-analitik kompetensiyalarni shakllantirishdagi o‘rni va ahamiyatini o‘rganib, interaktiv yondashuvlar va ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.[3] N.R. Rustamovaning tadqiqotlari vitagen ta’limni ta’lim jarayonida qo‘llashning turli jihatlarini qamrab oladi. Jumladan, muallif vitagen axborotdan foydalanish, vitagen o‘quv vaziyatlari asosida talabalarning kognitiv jarayonlarini rivojlantirish hamda media resurslar asosida vitagen tajribadan foydalanish masalalarini o‘rgangan.[6] I.A. Samatovaning tadqiqoti esa vitagen ta’limni bevosita o‘smir yoshdagi o‘quvchilar bilan bog‘laydi. Tadqiqotda o‘quvchining real hayotida uchragan ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilishi, o‘z

hayotidagi voqeani muayyan nuqtai nazardan izohlashi, ma'lumotlarni tekshirishi va mustaqil xulosa chiqarishi kabi faoliyatlar vitagen texnologiya bilan bog'langan.[5] Bu tadqiqotlar vitagen ta'limning imkoniyatlari faqat bilim berish bilan cheklanmasligini ko'rsatadi. Undan kompetensiyalarni rivojlantirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish, o'quv vaziyatlarini modellashtirish va ta'lim mazmunini real hayot bilan bog'lash vositasi sifatida foydalanish mumkin. Raqamli axborot oqimi keskin ortib borayotgan sharoitda o'quvchining katta hajmdagi ma'lumotni yodlab olishi emas, balki uni tushunishi, tahlil qilishi va hayotiy vaziyatlarda qo'llashi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biroq vitagen texnologiyani qo'llash o'qituvchidan puxta metodik tayyorgarlikni talab qiladi. O'quvchining har qanday tajribasi avtomatik ravishda ta'limiy tajribaga aylanmaydi. Uni o'quv maqsadi bilan bog'lash, tahlil qilish va ilmiy bilim bilan boyitish zarur.

Xulosa va tavsiyalar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, vitagen ta'lim texnologiyasi o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirishidagi ayrim qiyinchiliklarni bartaraf etishda istiqbolli pedagogik imkoniyatlarga ega. Uning asosiy afzalligi o'quv materialini o'quvchining mavjud hayotiy tajribasi bilan bog'lash orqali bilimni shaxsiy mazmun bilan boyitishdan iborat. O'zbekistonlik tadqiqotchilarning ishlari ham vitagen ta'limning kompetensiyalarni rivojlantirish, o'quv vaziyatlarini modellashtirish, axborot-analitik faoliyatni kuchaytirish va o'smirlarning ijtimoiy-siyosiy kompetensiyasini shakllantirishdagi imkoniyatlarini ko'rsatmoqda.

Shu asosda quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. O'qituvchilar yangi mavzuni boshlashdan oldin o'quvchilarning shu mavzu bilan bog'liq hayotiy tajribasini aniqlashi lozim.
2. Dars jarayonida real hayotiy vaziyatlar, muammoli savollar va shaxsiy tajribaga asoslangan topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.
3. O'quvchilarning shaxsiy tajribasi ilmiy bilim bilan bog'lanishi va pedagog tomonidan to'g'ri metodik yo'naltirilishi kerak.
4. Vitagen topshiriqlardan faqat ijtimoiy fanlarda emas, balki ona tili, tarix, biologiya, geografiya, boshlang'ich ta'lim va boshqa fanlarda ham foydalanish mumkin.

Umuman olganda, vitagen ta'lim texnologiyasi o'quvchini tayyor axborotni qabul qiluvchi subyektdan o'z tajribasi asosida bilimni anglaydigan va uni yangi vaziyatlarda qo'llay oladigan faol ta'lim subyektiga aylantirish imkonini beradi. Shu sababli mazkur texnologiyani o'quv materialini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni kamaytirishga yo'naltirilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri sifatida o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Белкин А.С., Вербицкая Н.О. «Витагенное» образование как научно-педагогическая категория. Образование и наука. – 2001. – № 3 (9). – С. 18–28.

2. Белкин А.С. “Теория и практика витагенного обучения. Голографический подход” Образование и наука. – 1999. – № 2 (2). – С. 34–44.

3. Davletnazarova D. “Vitagen ta’lim asosida talabalarning axborot-analitik kompetensiyalarini rivojlantirish” ResearchBib Journal. – 2025. – Vol. 2, № 3. – B. 866–870.

4. Ruzieva D.I., Rustamova N.R. “Vitagen hamda vitagen ta’lim tushunchasiga oid nazariy tadqiqotlar tahlili” Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. – 2021. – № 4. – B. 442–446.

5. Samatova I.A. “Vitagen ta’lim texnologiyasi vositasida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarning ijtimoiy-siyosiy kompetensiyasini shakllantirish”: 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi ixtisosligi bo‘yicha PhD dissertatsiyasi. – Toshkent, 2026. – O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi ma’lumotlari.

6. Rustamova N.R. “Applying Vitagenic Information in Education” Academic Research in Educational Sciences. – 2021. – Vol. 2, CSPI Conference 3. – B. 438–440.

7. Rustamova N.R. “Training of students of cognitive processes based on vitagen educational situations” International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Vol. 29, № 8. – P. 869–872.